

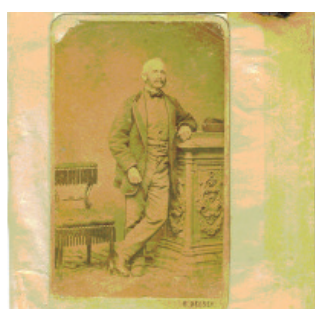
1. rész

Antiszemizmus Európában 1945-ig

Munkafüzet az antiszemizmusról

zachor
ALAPÍTVÁNY A TÁRSADALMI
EMLEKEZETÉRT

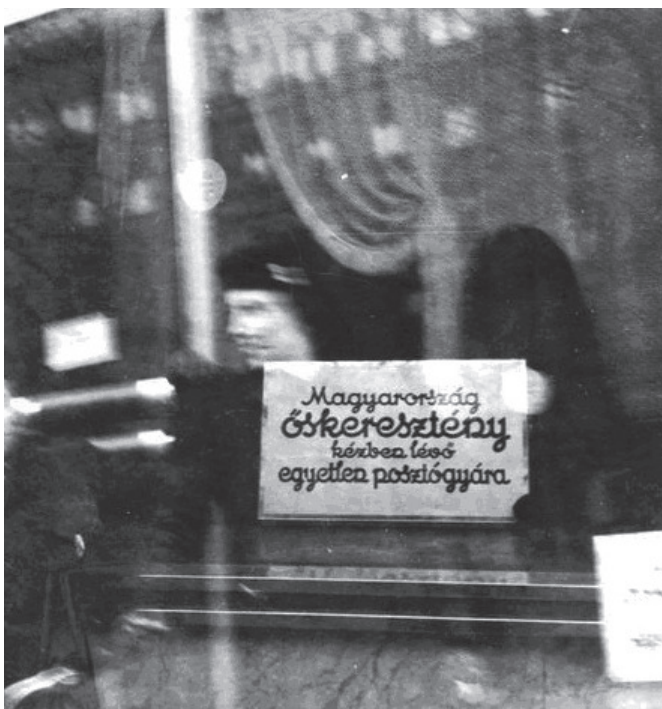
Anne Frank House – Zachor Alapítvány a Társadalmi Emlékezetért

1 Mi az antiszemitizmus?

Zsidók több száz éve élnek Európában kisebbségként, és különböző történelmi korszakokban gyakran váltak a többség előítéleteinek áldozatává.

Az antiszemitizmus szót egy német újságíró találta ki a 19. század második felében. Azt akarta kifejezni, hogy az általa is képviselt zsidóellenesség nemcsak a zsidó vallás – a judaizmus – ellen irányul, hanem minden zsidónak – szemitának – született személy ellen.

Boltok Magyarországon, 1944-ből

Ha meg akarjuk érteni az antiszemitizmust, fel kell tennünk a kérdést, miért van szükségük az előítéletes személyeknek a zsidók iránti ellenszenvre, milyen szerepet töltött be az antiszemitizmus a különböző korokban.

Az emberek általában elfogultak a saját csoportjuk iránt. Ha az a csoport, amelyhez tartozom, jobb és értékesebb, mint a többi, akkor büszke lehetek arra, hogy tagja vagyok. Ez pedig felemelő érzés. Emiatt sokan gondolják úgy, hogy csak saját világnézetük, kultúrájuk, szokásaik és hiedelmeik érvényesek és erkölcsösek, másoké viszont nem. Gyakran előfordul, hogy más csoportok számukra idegen szokásaira vagy nézeteire ellenszenvvel tekintenek.

A modern korban a sikeres zsidó származású emberek iránti irigység váltotta ki a gyűlöletet. Azok az emberek, akik úgy érezték, hogy a kialakuló kapitalizmusban alulmaradnak a versenyben, gyakran a zsidókat okolták saját sikertelenségükért. Könnyebb volt úgy elviselni a kudarcot, hogy annak okát nem magukban keresték. Az is gyakori volt, hogy a versenyben lemaradók úgy akarták megőrizni társadalmi rangjukat és kiváltságaikat, hogy igyekeztek kiszorítani a kisebbségi csoportokhoz tartozó versenytársakat.

Sok ember azért is előítéletes a kisebbségekkel szemben, mert csak így tud magyarázatot találni személyes kudarcaira vagy bonyolult, első pillantásra érthetetlen eseményekre. Az emberek például nem értették, hogy miért törnek ki időről időre óriási járványok, vagy miért alakulnak ki gazdasági válságok. Gondjaikért ilyenkor azokat okolták, akiket eltérő vallásuk vagy kultúrájuk miatt rossz szándékú idegenekként tartottak számon, például a zsidókat.

A 20. század első felében az antiszemitizmus a német nemzetiszocialista rendszer politikai programjának részévé vált. Ez vezetett az Európában korábban példátlan méretű népirtáshoz, amelynek során a náci és szövetségeseik 6 millió zsidó származású embert gyilkoltak meg.

A II. világháború után Európában – előbb Nyugaton, majd a kommunista rendszerek bukása után mindenütt – a legfontosabb alapérték az emberi méltóság és az emberi jogok tiszteletben tartása és védelme lett. Az előítéletek azonban nem tűnnek el egyik napról a másikra, antiszemita vélemények és előítéletek ma is előfordulnak.

Izraeli zenekar koncertje Budapesten

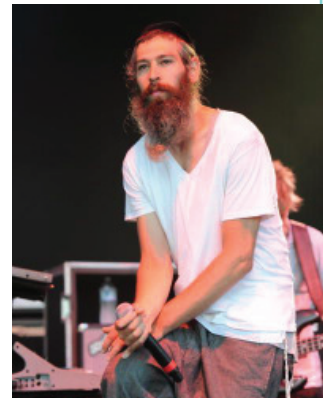
Feladatok

1. Dolgozzatok párokban!

a. Beszéljétek meg, milyennek képzelitek el a képen látható fiatalember mindennapjait! Mit üzen külső megjelenése?

b. A képen Matisyahut látjuk teljesen más szituációban. Nézzetek utána, ki ő, mivel tölti napjait! Miért tér el a második kép alapján alkotott véleményetek attól, amit az első kép alapján gondoltatok róla?

2. Haver, mázli, meló, srác

Ezek a jól ismert, a köznyelvben használatos szavak héber vagy jiddis eredetűek.

a. Nézzetek utána, pontosan honnan erednek, mi az eredeti jelentésük ezeknek a szavaknak!

b. Mi a jiddis nyelv, hol beszélték, illetve beszélnek ma is?

c. Keressetek további, héber vagy jiddis eredetű, a mai nyelvhasználatban is gyakori szavakat!

<http://mnytud.arts.klte.hu/szlang/tanulmanyok/jiddis.htm>

<http://www.magyarzsido.hu> – Kultúra

2 Antijudaizmus az ókorban

A zsidók már a bibliai időkben egyetlen istenben hittek, és ez a korai ókorban konfliktusokhoz vezetett a zsidók és a több istenben hívő más csoportok között. A zsidó vallásból kibontakozó kereszténység teológiai értelemben azt követően került szembe a zsidósággal, illetve a judaizmussal, hogy a születőben lévő új monoteista valláshoz nagy számban csatlakoztak pogány háttérű, tehát a judaizmus értékrendjét és intézményeit értelemszerűen el nem fogadó hívek. A korai középkorban a kereszténység, miközben kialakította saját tanait, fokozatosan elfordult zsidó eredetétől, és egyre ellenségesebb lett a zsidó vallással szemben.

A zsidókkal szembeni ellenszenv legfőbb oka az ókorban és a középkorban a zsidó vallással szembeni ellenségesség volt. Ezt a jelenséget antijudaizmusnak hívjuk. Az ókor népei általában több istenben hittek. A többistenhitet politeizmusnak nevezzük. A zsidók azonban az egyetlen és egyetemes isten hitét vallották. Ez konfliktusokat okozott a többistenhitű népekkel, amelyek „kívülálló”, „elkülönülő” népek tekintették a zsidókat. A zsidók megtagadták a római császárok istenként való imádatát is, ezért a rómaiakkal is konfliktusba kerültek.

Az ókorban sokan tértek át a zsidó vallásra, így a zsidó vallás és szokások a Római Birodalom területén is széles körben elterjedtek. Ezt a római vezetők nem nézték jó szemmel. Ráadásul a zsidók egykori államában, Júdeában, amely ekkor római provincia volt, a zsidók kétszer is fellázkodtak a római uralom ellen. Válaszul i. sz. 70-ben a rómaiak lerombolták a jeruzsálemi Templomot, a zsidó vallás központját, és rabságba kényszerítették vagy elűzték az ellenük lázadó zsidókat. A zsidók szétszóródtak, és kisebbségi csoporttá váltak Európában, Észak-Afrikában és Ázsiában. Kialakult a zsidó diaszpóra.

Nyugati Fal vagy Siratófal – az egykori jeruzsálemi Szentély nyugati falának fennmaradt darabja

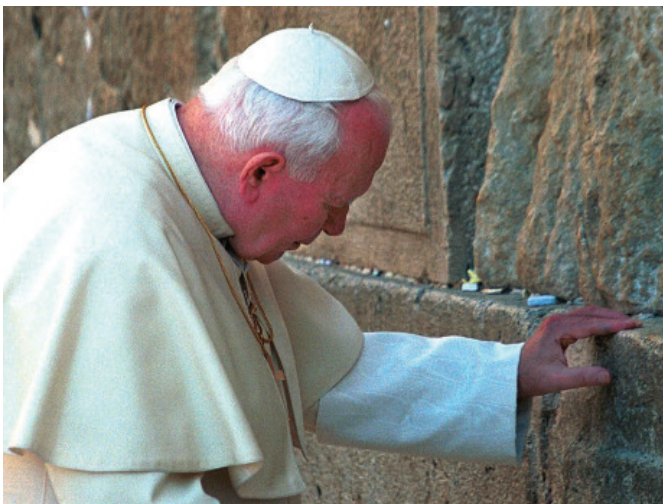

Iudea Capta (Júdea el van foglalva). Vespasianus római császár által kibocsátott érme, amit Júdea elfoglalása után (71) adtak ki. Ebben a háborúban rombolták le a rómaiak a második Templomot Jeruzsálemben.

A római elnyomás alatt élő zsidók egy csoportja, Jézus tanítványai hozták létre azt az új vallást – a kereszténységet –, amely aztán fokozatosan támogatókra lelt más népek között is. A római vezetők üldözték a korai keresztényeket. Az üldöztetés ellenére az új vallás gyorsan terjedt, és az i. sz. 4. században a Római Birodalom államvallásává vált.

Az új vallás fokozatosan elszakadt gyökerétől, a judaizmustól, és a saját hitükhöz ragaszkodó zsidókra egyre inkább ellenségeiként tekintett. A keresztény egyház által hangoztatott legsúlyosabb vád az volt, hogy a zsidók elutasították Krisztust, és ezért bűnhődniük kell. A zsidókat tették felelőssé Jézus haláláért, holott őt a megszálló rómaiak feszítették keresztre.

II. János Pál pápa szentföldi látogatása során a Siratófalnál, Jeruzsálemben, 2000 márciusában

Feladatok

1. Beszéljétek meg és írártok le, mi készítheti ma az embereket lakóhelyük megváltoztatására, szülőföldjük elhagyására!

2. „Diaszpóra” – mi a szó eredeti jelentése, és mit jelöl a zsidóság történetében?

3. A II. Vatikáni Zsinat (1962) nyilatkozata nagy előrelépés volt a katolikus egyház és a nem keresztény vallások viszonyában. Olvassátok el az alábbi szövegrészeket és keressetek példákat a zsidó vallással kapcsolatos pozitív megnyilvánulásokra!

„Az Egyház azt is mindig szem előtt tartja, amit Pál apostol mondott a vérrokonairól: „Övék az istenfiúság, a dicsőség, a szövetségek, a törvényadás, az istentisztelet és az ígéretek. Övéik az atyák, és test szerint közülük származik Krisztus, Szűz Mária Fia. Azt sem feleli, hogy a zsidó népből születtek az apostolok, az Egyház alapjai és oszlopai, és az a sok tanítvány, aki Krisztus evangéliumát elsőként hirdette a világnak.”

„Ezenkívül az Egyház – elutasítva minden üldözést, bárkit is érjen –, megemlékezően a zsidókkal közös örökségről, nem politikai megfontolásokról, hanem evangéliumi vallásos szeretettől indítva fejezi ki sajnálatát a gyűlölet, az üldözések és az antiszemita megnyilvánulások miatt, bármikor és bárki részéről érték a zsidókat.”

3 Diszkrimináció a középkorban

A középkori feudális államokban a zsidó vallású alattvalók jogait fokozatosan csorbították. A zsidók nem birtokolhattak földet, nem telepedhettek le szabadon, a céheknek nem lehettek tagjai. Így olyan foglalkozásokat kellett űzniük, amelyeket keresztények nem vállalhattak el. Ilyen volt például a pénzkölcsönzés. A pénzéhes zsidó képe aztán évszázadokon keresztül fennmaradt az antiszemita sztereotípiákban. Válságok idején a zsidók gyakran váltak bűnbakokká, őket okolták például a nagy pestisjárványok pusztításaiért.

A középkori törvények megtiltották, hogy a zsidók hivatalt kapjanak, egyetemi diplomát szerezzenek, fegyvert viseljenek, peres ügyben keresztények ellen tanúskodjanak, keresztényeket alkalmazzanak, keresztényekkel házasodjanak, vagy akár velük együtt étkezzenek. Keresztények nem mehettek zsidó orvoshoz, és nem lakhattak zsidók házában. Végül a zsidókat sok helyen arra is kötelezték, hogy megkülönböztető jelvényt és ruhákat viseljenek. Több országban külön városrészekbe, úgynevezett gettókba kényszerítették őket. Súlyosabb gazdasági és társadalmi válságok idején az is előfordult, hogy egyes országokból kiűzték a zsidó lakosokat.

Megkülönböztető jelvényt viselő férfi és nő

Sok európai országban az ipar és a kereskedelem a céhek körül szerveződött. Ahhoz, hogy valaki egy foglalkozást űzhessen, egy céh tagjává kellett válnia. A céhekbe azonban csak keresztények léphettek be, zsidók nem. A zsidók csak „új” foglalkozásokat űzhettek, például kereskedhettek bizonyos cikkekkel – gyakran csak használt árukkal –, és pénzkölcsönzéssel is foglalkozhattak, mivel ezt az egyház megtiltotta a keresztényeknek. Bár kényszer következménye volt, hogy a zsidók csak olyan foglalkozásokat vállalhattak, amelyeket a keresztények megvetettek, mégis a zsidókat kárhoztatták azért, hogy ilyen foglalkozásokra adták a fejüket. Így alakult ki és terjedt el a pénzéhes, zsugori, üzérkedő zsidóról alkotott előítéletes kép. Mivel a középkorban a zsidók és a keresztények érintkezését az egyház minden eszközzel igyekezett gátolni, a keresztény emberek nem sokat értettek a zsidók vallásából és szokásaiból. Ez is magyarázza azt, hogy természeti csapások, járványok, helyi feszültségek kirobbanásakor évszázadokig olyan, babonás félelmekből származó hamis vádak terjedtek el a zsidókról, hogy ők az okai a járványoknak, mérgezik a kutakat, vagy éppen keresztény gyerekek vérért használják a pászkasütéshez.

A kora középkori Európában az arab uralom alatt álló Ibériai-félszigeten, valamint Nyugat-Európa államaiban, Angliában és Franciaországban telepedtek le a legnagyobb létszámú zsidó csoportok. Az európai zsidó népesség nyugatról kelet felé irányuló vándorlása a 11–16. század között zajlott le. Megindulásában döntő szerepet játszottak az angol, francia és német zsidóüldözések, például a keresztes háborúk vagy a súlyosabb gazdasági és társadalmi válságok idején. A lengyel uralkodók szívesen fogadták a betelepülő zsidókat, a kereskedelem és a kölcsönügyletek fellendülését remélve tőlük. A 16. századra Lengyelország vált Európa zsidóságának központjává.

Magyarországon már az Árpád-házi királyok idején éltek zsidók, bár a zsidó népesség létszáma alacsony volt. IV. Béla király 1251-ben kiváltságlevélben szabályozta a zsidók helyzetét, amelyet aztán az őt követő magyar királyok is megerősítettek.

A király által kiadott rendelkezés értelmében a zsidók közvetlenül a király alattvalói voltak, a királyi kincstárnak fizettek adót, az uralkodó pedig védelmet biztosított számukra.

Mátyás király a 15. század második felében a Budán élő zsidó Mendel család legtekintélyesebb tagját zsidó prefektusnak nevezte ki, aki közvetlen kapcsolatban állt a királlyal, és ezáltal hatékonyan tudott fellépni a zsidók védelmében.

A Sachsenspiegel, a „Szász tükör” (1230 k.) illusztrációja

Feladatok

1. Térkép segítségével a szöveg alapján próbáljátok nyomon követni a zsidók középkori kiűzetésének és befogadásának útvonalát!

2. Írjátok le, hogyan ábrázolják a Sachsenspiegel bal oldalán látható illusztrációján a zsidót. Öltözéke miben különbözik más szereplőkéitől? Hogyan jelenik meg a zsidók középkori megkülönböztetése később, a 20. századi történelemben?

3. Az 1421-ben kiadott Budai Jogkönyv korlátozó intézkedéseket vezetett be. A jogkönyv forrása a Sachsenspiegel, a „Szász tükör” (1230 k.), egyes fejezetei szóról szóra megegyeznek. Nézzetek utána, milyen intézkedéseket tartalmazott a Budai Jogkönyv! ([http://emlekezem.hu/oktatasi_anyagok/Kiegeszito_anyagok/Történeti kronológia, 1421 A Budai Jogkönyv korlátozó intézkedései](http://emlekezem.hu/oktatasi_anyagok/Kiegeszito_anyagok/Torteneti_kronologia_1421_A_Budai_Jogkonyv_korlatozo_intezkedesei))

Vízkelety Béla: Mátyás és Beatrix bevonulása Budára 1476-ban. A kép bal sarkában a zsidó közösség vezetői üdvözlik a királyi párt

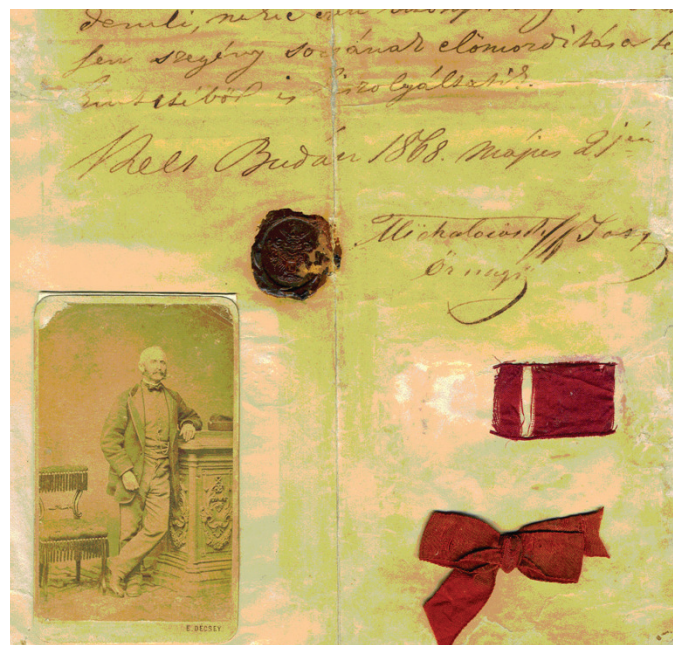
4 Befogadás és kirekesztés

A felvilágosodás győzelemre juttatta minden ember természettől való egyenlőségének eszméjét. A felvilágosodás terjedésével Nyugat- és Közép-Európa országaiban napirendre került a zsidók jogait korlátozó rendelkezések eltörlése és a zsidók egyenjogúsítása. Ezt a folyamatot a zsidók emancipációjának nevezzük. A 19. század folyamán a zsidók egyenjogú polgárokká váltak szinte az összes európai országban. A gettókat megszüntették, az egyetemek és az addig tiltott foglalkozások megnyíltak előttük.

A zsidók emancipációja azonban sok országban erős ellenállásba ütközött. Voltak, akik sérelmezték, hogy egy korábban megvetett és kizsáolt csoport tagjai egyenrangú állampolgárokká váltak. Az évszázados zsidóellenes előítéletek nem merültek feledésbe, legfeljebb átalakultak, és már nem csak vallási köntösben jelentek meg. A zsidóellenességnek egy új formája alakult ki, ez kapta az antiszemitizmus nevet. A modern antiszemitizmus már nem a zsidó vallásban kereste az indokot a zsidók kirekesztésére, hanem a zsidók társadalmi beilleszkedését, gazdasági és kulturális felemelkedését akarta politikai eszközökkel megakadályozni. Az antiszemita az emancipáció visszavonását, a zsidók újbóli jogfosztását követelték, elvetették a felvilágosodás eszményeit, ellenségei voltak a modern kapitalista gazdaságnak és a liberális elvekre épülő jogállamnak. Az antiszemita a zsidókat az ellenszenvvel figyelt modern fejlődés képviselőiként állították be, és a velük szembeni előítéleteket mozgósították a modern társadalommal való elégedetlenség és szembenállás kifejezésére. Mozgalmuk az 1873-as gazdasági válság hatására kapott erőre.

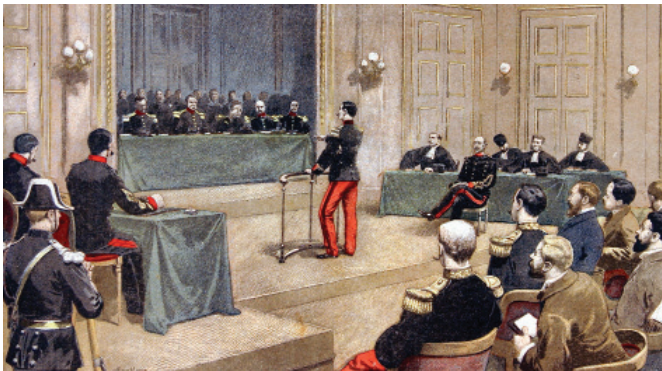
Előfordult, hogy az antiszemitizmus a nacionalizmussal összefonódva jelent meg. A 19. században kialakuló nemzetállamok igyekeztek minél inkább a többség képére formálni a területükön élő kisebbségeket, megszüntetni a vallási, nyelvi és kulturális különbségeket. Válságok idején azonban előfordult, hogy megerősödtek azok a hangok, amelyek a kisebbségek tagjait okolták a nemzetné válás nehézségeiért és a gazdasági bajokért. A kirekesztők számára éppen azok a kisebbségek tűntek a legveszélyesebbnek, amelyek már nem különböztek nyelvükben és kultúrájukban a többségtől, hiszen a sikeresen beilleszkedők jelentették számukra az akár jogfosztással is kiszorítandó vetélytársat. Ezért a beilleszkedést álságosnak nyilvánították, a beilleszkedőket pedig – áltudományos érveket használva – egy titokban összetartó, alacsonyabb rendű, idegen faj képviselőinek állították be.

Korabeli fényképes okirat az 1848-as vitézség tanúsításáról

A magyar zsidóság egyenjogúsításáért a reformkor legnagyobbjai: Eötvös József és Kossuth Lajos is szót emeltek. A zsidók emancipációjára az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején került sor: a törvényt 1849 júliusában egyhangúlag fogadta el a magyar országgyűlés. A szabadságharcban 8–10 ezer zsidó honvéd vett részt, és a zsidóság jelentős összegekkel támogatta a háborús kiadásokat. A szabadságharc leverése után az emancipációs törvényt az önkényuralmi rendszer megsemmisítette. Csak az 1867-es osztrák–magyar kiegyezés után került újra napirendre a kérdés. Az 1867-es XVII. törvénycikk végül biztosította a keresztényekkel egyenlő polgári és politikai jogokat a zsidó vallású magyaroknak. A 19–20. század fordulóján a zsidó lakosság többsége magyar anyanyelvű volt, és magyarnak vallotta magát.

A dualizmus korában az antiszemita igyekeztek a középkorból ismert babonákat felelevenítve zsidóellenes közhangulatot gerjeszteni. A leghírhedtebb kísérlet a tiszaezlári vérvádper volt 1882–83-ban. A helyi zsidókat egy eltűnt keresztény szolgálóleány meggyilkolásával vádolták meg, és azt állították, hogy a zsidók a lány vérért használták fel az ünnepi pászka készítéséhez. A perben Eötvös Károly, a híres író és parlamenti képviselő vállalta a zsidók védelmét, és bebizonyította, hogy az őket ért vádak egytől egyig kitalációk, erőszakkal kicsikart vallomásokon és meghamisított tényeken alapulnak. A vádlottakat felmentették.

Dreyfus a bíróság előtt

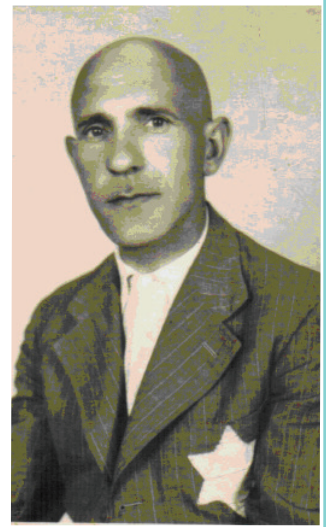
Alfred Dreyfus zsidó származású francia katonatiszt 1894-ben került bíróság elé kémkedés vádjával. Az ügy felszította az antiszemita érzelmeket, de mozgósította azokat is, akik elítélték az antiszemitizmust, és kiálltak az ártatlanul megvádolt és elítélt Dreyfus mellett. A védelmében szerveződő mozgalom élére Émile Zola író állt, aki „Vádolom!” című nyílt levelében fordult a köztársasági elnökhöz, kérve a per újrafelvételét. Dreyfust végül 1906-ban felmentette a bíróság a hamis vádak alól, ezzel a politikai antiszemitizmus jelentős vereséget szenvedett Franciaországban.

A budapesti születésű Herzl Tivadar a Dreyfus-per idején Párizsban élt. Az antiszemita közhangulat láttán fogalmazta meg egy zsidó állam megteremtésének eszméjét, a cionizmust. Úgy vélte, hogy a zsidóknak nincs más választásuk, mint egy Európán kívüli zsidó nemzetállam létrehozása.

Feladatok

1. Mit jelent pontosan az asszimiláció kifejezés?

2. Magyarozzátok meg, hogyan jelenik meg az asszimiláció, illetve a befogadás és a kirekesztés a képeken?

Schwarcz Károly 1918-ban ... és 1944-ben

3. Dolgozzatok négyfős csoportokban! Keressetek lakóhelyeteken olyan épületet, emléket, melynek története a zsidóság életéhez kapcsolható! Próbáljátok meg kideríteni a hely, épület stb. történetét!

Herzl Tivadar egykori szülőháza a budapesti Dohány utcai zsinagóga mellett

5 Politikai antiszemitizmus

Az I. világháború után Európa számos országában, elsősorban a vesztes államokban, összeomlott a korábbi politikai rend. Birodalmak tűntek el és új országok alakultak, forradalmak győztek, majd buktak el, gazdasági és politikai káosz uralkodott. Az antiszemita politikusok a zsidókat próbálták felelőssé tenni a kialakult helyzetért, nemcsak a kommunista forradalmakért, hanem az elvesztett háborúért is. Ahol az I. világháború után ők jutottak hatalomra, mint Németországban és másutt, ott az antiszemita nézetek tettekké váltak, és megkezdődött a zsidó kisebbség jogfosztása.

A nemzetiszocialisták Németországban az antiszemitizmust politikai programmá tették. A náci pártvezér, Adolf Hitler azt akarta, hogy az úgynevezett árja faj vegye át az uralmat Európában. Ezt az alacsonyabb rendűnek tartott népek leigázásával és kiirtásával akarta elérni. Az antiszemitizmus a náci világmagyarázat kulcseleme lett: bármit képviseltek is ellenfeleik – liberális demokráciát, konzervatív parlamentarizmust, szociáldemokráciát vagy kommunizmust –, azt természeténél fogva ártalmas zsidó találmánynak bélyegezték. A zsidókat kiáltották ki bűnösnek a háborús vereségért, a vereséget követő gazdasági nehézségekért, a politikai káoszért, a gazdasági válságokért és az azokból fakadó nyomorért. Ezeket a vádakot szünet nélkül sulykolták. Hitler gyűlöletszító szónoklatainak demagóg üzenetei nagyon sok emberhez eljutottak egy új, politikai célokra addig sosem használt tömegkommunikációs eszköz, a rádió révén.

A Cion bölcseinek jegyzőkönyvei francia kiadásának borítója

A 20. század elején egy állítólagos titkos jegyzőkönyvet adtak közre – a „Cion bölcseinek jegyzőkönyvét” –, amelyből „kiderül”, hogy a zsidóság az egész világ feletti uralom megszerzésére törekszik. Valójában a „jegyzőkönyvet” az orosz cári titkosrendőrség írta és sokszorosította. Az iromány szerint a zsidók céljuk elérése érdekében olyan „eszközöket” vetnek be, mint a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméinek terjesztése, a modern sajtó megteremtése vagy a gazdasági válságok kioldása. A könyv jó példája a politikai antiszemitizmusnak: nemcsak a zsidók ellen kelt gyűlöletet, hanem egyúttal zsidónak bélyegzi és elítéli a felvilágosodást, a demokráciát, a szabad sajtót és a kapitalista gazdasági berendezkedést is.

A náci saját propagandacéljaikra használták fel az állítólagos jegyzőkönyvet: háborús és népi politikájukat megpróbálták a zsidók világhatalmi törekvéseivel szembeni védekezésésként beállítani. Valójában éppen a nemzetiszocialisták törekedtek más országok, általuk értéktelenné tekintett népek leigázására, kizsákmányolására, vagy akár kiirtására.

Charlie Chaplin, mint Hitler A diktátor című, 1940-ben készült filmben

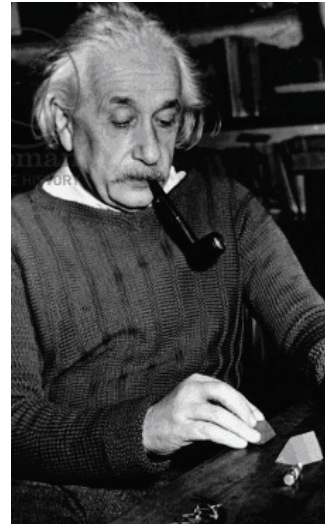
Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása, az 1918-as őszi forradalom, az 1919-es kommunista forradalom – a Tanácsköztársaság –, és a trianoni területvesztés okozta megrázkódtatás következtében Magyarországon is felerősödtek azok a hangok, amelyek a kialakult súlyos helyzetért a zsidókat tették felelőssé. Ehhez hozzájárult az is, hogy az 1918–19-es forradalmakban zsidó származású értelmiségiek egy része vezető tisztségeket töltött be. A majdnem egymilliós magyar zsidóságból a kommunista forradalomban alig néhány százan vállaltak ugyan szerepet, mégis ezt használta ki az antiszemita propaganda arra, hogy egyenlőségjelet tegyen zsidóság és kommunizmus közé.

A húszas évek elején az antiszemitizmus a kormánypolitikában is megjelent. Az 1920-ban elfogadott numerus clausus törvény korlátozta a felsőoktatásba felvehető zsidók számát, semmibe véve az állampolgári egyenlőség elvét. A nácizmus németországi hatalomra jutása után a politikai antiszemitizmus további teret nyert Magyarországon: az 1938-as és 1939-es „zsidótörvények” egyre nagyobb mértékben korlátozták a zsidók politikai és polgári jogait, munkavállalását bizonyos területeken, megfosztva őket megélhetési lehetőségeiktől. Az 1941-es törvény már a faji antiszemitizmus érveire hivatkozva tiltotta meg zsidók és nem zsidók házasságát.

Kiáltvány a nemzet lelkiismeretéhez

„Mi, magyar írók, művészek és a tudomány munkásai, különféle világnézetek szószólói, akik valamennyien keresztény családok leszármazottai vagyunk, fölemeljük szavunkat az állampolgári jogegyenlőség elvéért, melyet az úgynevezett zsidótörvény törölne a magyar alkotmányból. Ez a javaslat még a zsidóságot sem alázza meg annyira, mint amennyire megsérti a keresztény középosztály fiait, amikor felteszi róluk azt az erkölcsi eltévelyedést, hogy polgártársaik vallása miatt való megbélyegzése, jogaiból való kiforgatása árán akarnak érvényesülni és boldogulni. Elfelejtük volna, hogy ezek a polgártársaink építői voltak a magyar kultúrának, hogy ezt a sorsközösséget 1848-ban és a világháborúban vérükkel pecsételték meg? Valljuk, hogy magyarok ezek a polgártársaink. Ezért tiltakozunk lelkiismeretünk minden erejével...”
Az első zsidótörvény betervezése elleni kiáltványt 1938. május 5-én ötvenkilencen írták alá, köztük Bartók Béla, Móricz Zsigmond, Ferenczy Noémi, Kodály Zoltán.

A Nobel-díjas Albert Einstein (1879–1955) az egyik legismertebb német tudós volt. A Berlini Egyetemen tartott előadásait nemcsak diákok, hanem még turisták is látogatták, csakúgy, mint a zsinagógát, ahol alkalmanként hegedült. Sok más német értelmiségéhez hasonlóan a náci üldöztetés miatt kényszerült elhagyni Németországot.

Feladat

Az alábbiakban a 20. században a sport vagy a művészetek területén kiemelkedő teljesítményt nyújtó zsidó származású magyarok fotóit, műalkotásuk plakátját láthatjátok. Nézzetek utána, milyen teljesítmények fűződnek a nevükhöz, hogyan alakult a sorsuk! Készítsetek rövid, néhány soros ismertetőt róluk!

Székely Éva
(1927–)

Kertész Mihály / Michael Curtiz
(1886–1962)

Robert Capa (1913–1954)

6 Népiirtó antiszemitizmus

A nemzetiszocialisták 1933-ban kerültek hatalomra Németországban, és rövidesen hozzáálltak antiszemita politikájuk megvalósításához. Először kivándorlásra akarták kényszeríteni a zsidókat. A kivándorlókat megfosztották állampolgárságuktól és minden vagyonuktól, de ők legalább az életüket megmenthették, ha sikerült befogadó országot találniuk. 1939-ben azonban kitört a II. világháború, és a németek által elfoglalt területeken élő zsidóknak többé nem volt lehetőségük elmenekülni. Ezt követően határozta el a náci vezetés az európai zsidók legyilkolását.

1935-ben a náci Németországban az úgynevezett nürnbergi törvények megfosztották állampolgári jogaitól a zsidó vallású és a zsidó származású embereket, valamint házastársaikat. Ettől kezdve azok, akik zsidónak számítottak – mindenki, akinek nagyszülei között voltak zsidó vallásúak –, nem tölthettek be közhivatalt, nem szavazhattak, és nem voltak választhatók. A törvény azt is megtiltotta, hogy nem zsidókkal házasságot kössenek, hogy orvosok legyenek vagy kereskedelemmel foglalkozzanak. Miután jogaitól és megélhetésüktől megfosztották őket, hamarosan életük is veszélybe került. 1938 novemberében egyetlen éjszaka alatt a nácik szerte Németországban zsinagógák százait gyújtották fel, zsidó üzletek és otthonok ezreit dúlták fel és fosztották ki. A zavargásoknak közel száz halálos áldozata volt, és több tízezer zsidót tartóztattak le. Őket később csak akkor engedték szabadon, ha írásos nyilatkozatot tettek, hogy elhagyják az országot.

1939 szeptemberében kitört a II. világháború, és a náci Németország rövid idő alatt Európa nagy részét uralma alá hajtotta. A zsidók élete már nemcsak Németországban, hanem az összes megszállt országban is veszélybe került. A zsidó lakosságot először vagyonától fosztották meg, majd összegyűjtötték, és a keleti területeken – főként Lengyelországban – felállított gettókba, később koncentrációs táborokba szállították. A zsidók tömeges meggyilkolását az SS különleges alakulatai kezdték meg a keleti front mögött. A koncentrációs táborokban aztán hatalmas méretekben folyt a rabok kiéheztetése és legyilkolása. A munkaképes embereket egy ideig még rabszolgaként dolgoztatták, de végül mindenkinek ugyanazt a sorsot szánták: a halált. A nácik és segítők 6 millió embert öltek meg a holokauszt során.

Manapság akadnak olyanok, akik kétségbe vonják, hogy a tömeggyilkosságok megtörténtek, hogy gázkamrákban zsidók százezreit ölték meg. A holokauszttagadók sokszor áltudományos köntösbe öltöztetett érveit a valódi történettudomány minden kérdésben megcáfolta. A holokauszt tagadása Európa több országában, így Magyarországon is, bűncselekmény.

Anne Frank íróasztalánál amszterdami otthonukban 1941 áprilisában

„1940 májusa után a jó napoknak befellegzett: először a háború, utána a fegyverletétel és a németek bevonulása, és elkezdődött a zsidók sanyargatása. (...) A zsidóknak sárga csillagot kellett hordani; le kellett adni a biciklijüket; zsidó nem szállhat villamosra; zsidó nem ülhet autóba; zsidó csak 15 és 17 óra között mehet bevásárolni; zsidó csak zsidó fodrászhoz járhat; zsidók este 20 és reggel 6 óra között nem mehetnek ki az utcára; zsidók nem tartózkodhatnak színházban, moziban és más szórakozóhelyen; zsidók nem evezhetnek; zsidók nyilvános helyen semmilyen sportot nem űzhetnek; zsidók este nyolc után nem ülhetnek kint a kertjükben; zsidók nem mehetnek be keresztény lakásba; zsidók csak zsidó iskolába járhatnak, és így tovább. Szép kis élet, ez is, az is tilos...” (Anne Frank Naplója – 1942. június 20.)

Az 1930-as évek végétől a magyarországi zsidókat is fokozatosan megfosztották állampolgári jogaiktól és megélhetési lehetőségeik nagy részétől, de 1944 márciusáig – Magyarország német megszállásáig – a magyar zsidók tömeges deportálására nem került sor. 1938 és 1944 között több mint háromszáz olyan törvényt és rendeletet hozott a magyar országgyűlés, illetve a kormány, amelyek korlátozták a zsidók jogait, és amelyek célja egyre leplezetlenebbül a zsidók kifosztása volt. Mindemellett a magyar politikai vezetés a német megszállásig visszautasította a magyar zsidók deportálására vonatkozó német követeléseket. Az üldöztetés azonban közvetlenül a megszállás – 1944. március 19. – után elkezdődött. A kormány már a következő hetekben elrendelte, hogy a zsidóknak sárga csillagot kell viselniük. Áprilistól júniusig a német megszállók utasításait követve a magyar közigazgatás és a csendőrség rövid három hónap alatt összegyűjtötte és koncentrációs táborokba küldte a zsidóknak tekintett magyar állampolgárok nagy részét, több mint négyszázezer embert. A deportáltak többsége az auschwitzi haláltáborban vált a gyilkos antiszemitizmus áldozatává.

1944 júliusában, a vidéki zsidóság elhurcolása után Horthy kormányzó leállította a deportálásokat. A budapesti zsidók bevagonírozására így nem került sor, ám ismét életveszélybe kerültek, amikor 1944 októberében, német segítséggel a nácik elbarátai, a nyilasok kerültek hatalomra. A budapesti zsidóság maradványát gettóba zárták, a nyilas különítmények zsidók ezreit lőtték a Dunába, vagy gyilkolták halomra városszerte. A túlélő zsidók csak akkor szabadultak meg az életveszélytől, amikor 1945. január 18-án a bevonuló szovjet csapatok felszabadították a gettót. Az éhezés, a betegségek és a nyilasok öldökléseinek következtében a magyar zsidóknak csak kis töredéke élte meg a fasizmus vereségét.

Csillagos ház Budapesten

1944 júniusa és decembere között a zsidókat Budapesten ún. csillagos házakba kényszerítették: mintegy kétezer, sárga csillaggal megjelölt lakóépületbe zsúfolták az embereket. 1944 november végén és december elején a zsidókat a nyilas kormány a pesti „nagy” gettóba, illetve az ún. „nemzetközi” gettóba költöztette át.

Feladatok

1. Nézzetek utána, mit jelent pontosan a holokauszt szó!

<http://tarstudszoatar.adatbank.transindex.ro/?szo=30>

2. Hogyan jelenik meg a megbélyegzés, kirekesztés, életveszély az alábbi visszaemlékezésekben?

„Jöttek a zsidótörvények. Egyik napról a másikra kiraktak a cserkészetből, zsidók nem lehetnek cserkészek. Nagyon nehezen szedtem össze a cserkészruhámat, mert sok pénzbe került: a barna zokni, a barna magas szárú cipő, a barna szoknya, a szép ing, az öv, a nyakkendő, és a kalap. Mire mindez meglett, addigra kiraktak.”
(Kovács Mira: Imakönyv és csipkés kombiné)

„Ötéves voltam. Nem nagyon volt gyerek a menetben. Gyalog mentünk Óbudáról a gettóba. Anyámba kapaszkodva a Fő utca közepéig tudtam menni, utána anyám húzott maga után, mint egy kis csomagot. (...) Próbálta magyarázni, hogy üldöznek. Nem értettem, miért. A megbélyegzés az ember önbecsülését a későbbiekben is befolyásolta.”
(Boskovitz Ágnes visszaemlékezéséből)

„Nem bírom elhinni, hogy most haljak meg, mikor még nem is éltem. De azt mondják, ha csoda nem történik, hamarosan minket is elvisznek a lepecsételt kocsik a halálba. Vidéken már meg is tették.” (Ecséry Lilla naplójából)

7 Akik szembeálltak a népiirtó antiszemizmussal

A nemzetiszocialista népiirtás kivitelezéséhez sok ember önkéntes vagy kényszerű részvételére volt szükség szerte Európában. Voltak azonban olyanok is, akik saját erkölcsi iránytűjüket használták, nem hallgattak az antiszemita propagandára, és legyőzték a félelmet is. Ők voltak az embermentők, akik megpróbálták segíteni életveszélybe került embertársaikon. Őket Izraelben a „Világ Igazai”-ként tartják számon.

Akik vállalkoztak arra, hogy segítsék az üldözötteket, felismerték a zsidókat fenyegető halálos veszélyt. Nem hitték el a náci propaganda állításait, és az üldöztetés áldozataiban az embert látták, tőlük talán különbözőt, de mégis ugyanannak az emberi és nemzeti közösségnek a tagját. Bízta magukban, hittek abban, hogy képesek változtatni az eseményeken, és – tekintet nélkül a következményekre – erkölcsi meggyőződésüket követve segítettek embertársaikon.

Azok, akik embereket mentettek, különböző okokból döntöttek a cselekvés mellett. Voltak olyanok, akik nem tudtak nemet mondani, amikor segítséget kértek tőlük, például azért, mert mélyen vallásos keresztények voltak, és kötelességüknek tartották, hogy segítsék az üldözötteket. Mások azért segítettek, mert szoros baráti vagy családi szálak fűzték őket zsidó emberekhez. Számukra természetes volt, hogy nem hagyhatják cserben rokonaikat vagy barátaikat. Voltak olyan embermentők, diplomaták, orvosok, ápolók, akik úgy érezték, hogy szakmai kötelességük bajba jutott, ártatlan embereken segíteni. Mások minden eszközzel igyekeztek aláásni a nemzetiszocialista uralmat, meggyőződésből utasították el a náci ideológiát, és az ellenállás egyik formájának tekintették, hogy minél több üldözött embert megmentsenek. Voltak zsidó ellenállócsoportok is, amelyek a németek által megszállt országokban működtek: bűvóhelyet, hamis személyi igazolványokat szereztek az üldözötteknek, fegyveres akciókat szerveztek, és megpróbálták biztonságos területekre – semleges, vagy már felszabadított országokba – kicsempészni a fenyegetett zsidókat.

Homonnay Tivadar budapesti főpolgármestert 1944. március végén lemondatták, mert nem volt hajlandó elbocsátani zsidó munkatársait. Felesége és leánya – az akkor tizenkét éves Homonnay Mária – több tucat zsidó gyermeket bújtatott svábhegyi villájukban.

Miep Gies
„Nincs bennem semmi különleges. Csak azt tettem, ami akkor szükségesnek tűnt.”
Miep Gies és férje 25 hónapon át bújtatta Anne Frankot és családját. A rejtékhelyet egy besúgó 1944-ben elárulta és a Frank családot deportálták.

Sztehlo Gábor evangélikus lelkész közel kétezer embert, főleg gyermekeket mentett meg

Feladatok

„Aki megment egy életet, egy egész világot ment meg.” (Talmud)

1. A segítők, megmentők valószínűleg nem ismerték a fenti idézetet. Mi indíthatott egyéneket, egyházi és diplomáciai szervezeteket arra, hogy vállalják a veszélyt?

2. Hogyan állíthatunk emléket a megmentőknek és róhatjuk le tiszteletünket? Izraelben, a Jad Vasem Emlékmúzeumban emlékfát állítanak a tiszteletükre. Gondoljátok végig, milyen módjai lehetnek a tiszteletadásnak.

Szezho Gábor emléktáblája a Budai Várban

Wallenberg-emlékmű a budapesti Szent István Parkban

Raoul Wallenberg svéd diplomata
Az általa és a követség által kiadott védlevelek (Schutzpass) több tízezer zsidó életét mentették meg.

Munkafüzet

Ez a füzet egy sorozat első része. A sorozat témái:

1. Antiszemizmus Európában 1945-ig
2. Antiszemizmus a mai Európában
3. Előítélet, diszkrimináció, rasszizmus és antiszemizmus

Az eredeti tananyagot minden átvéő ország saját diákjaihoz igazította és saját nyelven jelentette meg. Az OSCE/ODIHR és az Anne Frank House a helyi szakértőket bevonva készítette el az adaptált változatot.

OSCE/ODIHR

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (angol rövidítése OSCE) egy 56 államot tömörítő biztonsági szervezet, amely Európa, Észak-Amerika és Közép-Ázsia országait fogja össze. A Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Irodája (angol rövidítése ODIHR) a toleranciát, a diszkrimináció felszámolását, az emberi jogokat és a demokratikus működést célzó kezdeményezések megvalósítását támogatja. További információk a szervezetről a www.osce.org/odihhr honlapon található.

Anne Frank House

Múzeum abban az amszterdami épületben, ahol egykor Anne Frank búvóhelye volt. Célja, hogy elősegítse Anne Frank eszméinek megismertetését, amelyek ma éppúgy érvényesek, mint Anne Frank idejében. A Múzeum oktatási segédleteket ad ki, amelyek célja a mai antiszemizmus, rasszizmus és xenofóbia visszaszorítása, a tolerancia és a mások iránti tisztelet kialakítása. További információk a www.annefrank.org honlapon található.

Zachor Alapítvány a Társadalmi Emlékezetért

Civil oktatási szervezet, melynek célja, hogy felhívja a pedagógusok és a diákok figyelmét olyan társadalmi jelenségekre, mint a rasszizmus, az antiszemizmus, az előítéletesség, így kiemelve a toleranciaoktatás és emberi jogok oktatásának fontosságát. Elsődleges forrásokra támaszkodva, személyes történetekre építve kívánunk segítséget nyújtani a holokauszt és más genocídiumok oktatásához, toleranciaoktatáshoz tananyagokkal, oktatási programokkal, tanártovábbképzéssel. További információk a www.emlekezem.hu weboldalon található.

Magyar szöveg: Kovács Mónika, Kovács András, Szőnyi Andrea

Tördelés: Laczkó Zsolt

Illusztrációk:

Andrea Brutman – Rex Features Ltd., Anne Frank Ház, Collection Capa/Magnum Photos, Cultiris, Demecs Zsolt, Getty Images, Hoór Fruzsina, Katona Ferenc – USHMM, Lackó Eszter – Bálint ház, Mpt Images, Országos Széchényi Könyvtár, Toronyi Zsuzsa – Magyar Zsidó Levéltár, Zachor Alapítvány a Társadalmi Emlékezetért

Mindent megtettünk azért, hogy megtaláljuk az illusztrációként használt képek jogának tulajdonosait. Ha olyan képet talált, amelynek jogtulajdonosát nem sikerült helyesen azonosítani, kérjük, értesítse az Anne Frank House-t!

Eredeti szöveg: Ineke Molck, Williem-Pieter van Ledden, Karen Polak (Anne Frank House)

Kiadó: Anne Frank House

2010

ISBN 978-963-88316-4-4

anne frank house

zachor
ALAPÍTVÁNY A TÁRSADALMI
EMLEKEZETÉRT

8 Salkaházi Sára és Szenes Hanna

Salkaházi Sára szerzetesnővér, a Szociális Testvérek Társasága rend tagja volt. Az apácák Budapesten bújtatták a zsidó üldözötteket a német megszállók és a nyilasok elől 1944 folyamán. Szenes Hanna 1943-ban Palesztinában csatlakozott a brit hadsereghez. 1944 márciusában visszatért Magyarországra, hogy segítse a zsidó ellenállási mozgalmat.

Salkaházi Sára boldoggá avatási ünnepsége 2006-ban a budapesti Bazilikánál

Szenes Hanna tizennyolc évesen, 1939-ben, az erősödő hazai antiszemitizmus miatt kivándorolt Palesztinába. 1943-ban Palesztinában csatlakozott a brit hadsereghez; néhány társával önkéntesként ejtőernyős kiképzést kapott azzal a céllal, hogy visszatérve Magyarországra segítsék a zsidó ellenállási mozgalmat. 1944 márciusában ledobták őket Jugoszlávia területén. Amikor átlépte a magyar határt, azonnal elfogták. Hónapokon keresztül tartották fogva és kínozták a legkegyetlenebb módokon, így próbálták vallomásra, információk kiadására kényszeríteni. 1944. november 7-én kivégezték. Huszonhárom éves volt.

1950-ben Szenes Hanna földi maradványait Izraelbe szállították. Ma a jeruzsálemi Herzl-hegyen található katonai temetőben pihen. Izraelben nemzeti hősként tisztelik, utcákat neveztek el róla. Naplója, versei széles körben ismertek.

„Vannak csillagok, melyeknek fénye világít a földön,
Mikor ők maguk már régen nincsenek helyükön.
Vannak emberek, akiknek csillogó emléke világít,
Amikor ők maguk már nincsenek köztünk.
Ezek a fények csillognak és különösen
Ha sötét az éjjel: mutatják az utat az embernek.”
(Szenes Hanna)

A Szociális Testvérek Társasága rendházaiban mintegy ezer zsidó üldözöttet bújtatott, közel százat személyesen Salkaházi Sára mentett meg. 1944 decemberében a nyilasok egy feljelentés nyomán betörték a Bokréta utcai munkásnőotthonba, amely Sára nővér vezetése alatt állt. A házban menedéket talált öt zsidót letartóztatták. Salkaházi Sárát, mint az otthon vezetőjét, szintén elhurcolták. Még aznap este mind a hat embert a jeges Dunába lőtték. Salkaházi Sárát 1972-ben az izraeli Jad Vasem Emlékmúzeum a „Világ Igazai” közé választotta. 2006-ban Budapesten boldoggá avatták.

Szenes Hanna budapesti házuk kertjében az 1930-as évek végén

Szenes Hanna gyerekkorától írt verseket. Börtönben írt utolsó versében számot vet sorsával.

„Egy kettő három
nyolc a hossza,
Két lépéssel mérem a szélet,
Kérdőjelként lebeg az Élet.
Egy kettő három
tán egy hét is,
Vagy a hó vége még itt talál,
De fejem felett a Halál.
Huszonhárom lennék
most júliusban.
Merész játékban számra tettem,
A kocka perdült. Vesztettem.”